

Павел Токаленко

ФОРМИРОВАНИЕ «ВНУТРЕННЕГО ВРАГА» НА СТРАНИЦАХ ХЕРСОНСКОЙ ГУБЕРНСКОЙ ПЕЧАТИ В 1905 ГОДУ

В этой статье рассматривается процесс постепенного формирования образа «внутреннего врага» на страницах официальной прессы, в частности «Херсонских губернских ведомостях». Особое внимание уделяется государственной поддержке антиеврейской пропагандистской кампании на юге Украины. Автор пытается частично раскрыть роль еврейской общины в революционном движении, как активной с одной стороны, и бесправной с другой, части населения Российской империи. Подчеркивается абсурдность обоснования «внутренних заговоров» отдельной нации в государстве с академической стороны.

Ключевые слова: Евреи, «внутренний враг», Херсонская губерния, Одесса, Юг Украины

Pavlo Tokalenko

FORMATION OF THE «INTERNAL ENEMY» ON THE PAGES OF KHERSON PROVINCIAL PRESS IN 1905

This article are focused on the process of gradually forming image of «the internal enemy» in the official press including «Kherson Guberniya's News». Particular attention is paid to the state support anti-Jewish propaganda campaign in southern Ukraine. The author tries to reveal partially the role of the Jewish community in the revolutionary movement as active on the one hand, and without rights on the other, the population of the Russian Empire. From academic side emphasize the absurdity of justification «internal conspiracy» separate nation in the state.

Key words: Jews, «internal enemy», Kherson province, Odessa, South of Ukraine.

УДК 94:070.13«1905–1914»:329.73(477)«XX»

Наталія Олешко

УКРАЇНСЬКА НАДДНІПРЯНСЬКА ПРЕСА (1905–1914 РР.) ЯК ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА З ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В ГАЛИЧИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Розглянуто українську пресу Наддніпрянської України як одно з пріоритетних джерел дослідження українського національно-визвольного руху в Галичині на початку ХХ ст. Окреслено основні функції преси, її роль у фіксації, аналізі, пропаганді та визначенні актуальних питань і проблем українського національного руху в Галичині. Визначено найбільш змістовні пресові видання, що висвітлювали вирішення національного питання.

Ключові слова: українська наддніпрянська преса, український національно-визвольний рух, Наддніпрянська Україна, Галичина, національне питання.

Проводячи історичні паралелі початку ХХ – та початку ХХІ ст. можна простежити певну аналогію. Нажаль і сьогодні залишаються актуальними проблеми відстоювання національних інтересів та вирішення національного питання, зокрема у засобах масової інформації. Зважаючи на те, що на початку ХХ ст. преса, зокрема українська наддніпрянська, була основним засобом масової інформації та відіграла провідну роль у формуванні громадської думки, національної свідомості та захисті й реалізації національних ідей, слід більше приділяти уваги значенню та ролі української преси.

Мета статті полягає у дослідженні української наддніпрянської преси початку як досить вагомої джерельної бази щодо висвітлення та аналізу подій українського національно-визвольного руху в Галичині на початку ХХ ст.

Для досягнення мети автор розглянув і проаналізував друковані матеріали української преси Наддніпрянської України 1905–1914 рр.

Пріоритетну джерельну вартість становлять періодичні україномовні та російськомовні українські видання, що виходили упродовж 1905–1914 рр. у Наддніпрянській Україні. Серед них газети: «Порада», «Хлібороб», «Рада», «Світова Зірниця», «Сніп», «Маяк», «Дніпрові хвилі»; журнали: «Літературно-науковий вісник», «Рідний край», «Україна», «Світло». Для більш поглибленого вивчення нашого питання було досліджено друковані матеріали російськомовного українського журналу «Украинская жизнь», що виходив у Москві.

З огляду на висвітлення нашого питання, найбільш інформативно змістовними є газети «Рада», «Сніп» і журнали «Літературно-науковий вісник» та «Украинская жизнь». Слід зауважити,

що незважаючи на короткий період існування харківської газети «Сніп» (тільки рік – 1912 р.), на її шпальтах було розміщено багато цінного матеріалу з досліджуваної теми. Необхідно відзначити, що одні видання надавали інформацію за старим календарем (наприклад, «Рідний край»), інші за новим (наприклад, «Літературно-науковий вісник», «Украинская жизнь»), а «Сніп» – за подвійним [1, с. 1], тому дати необхідно приводити відповідно до нового стилю. Також використовувалися старі назви та поняття (наприклад, «артикул» [2, с. 174, 175], «посли» [3, с. 311]), які необхідно редагувати, простежувалася розбіжність і у статистичних даних.

Безперечно, українська преса досліджуваного періоду відповідала потребам тогочасного життя, виконуючи просвітницьку функцію та пропагуючи національну ідею, вона мала своїх замовників переважно серед національно свідомої частини українського народу. Редакторами, видавцями та співробітниками українських видань були політичні, громадські діячі, які брали безпосередню участь у національно-визвольній боротьбі українського народу. Іноді в публікаціях українських газет і журналів простежувалася певна упередженість в оцінюванні подій, емоційна наповненість. Однак ці матеріали надавали послідовну та насичену, в основному об'єктивними фактами, інформацію. На сторінках української преси фіксувався, аналізувався перебіг подій українського національно-визвольного руху, по свіжих слідах визначалися актуальні питання та проблеми, що робить її унікальним джерелом.

Особливого значення набувають публікації з українського національно-визвольного руху в Галичині початку ХХ ст. українських науковців, громадських та політичних діячів, публіцистів, депутатів австрійського парламенту, які були безпосередніми учасниками цієї боротьби.

Загострення національного питання в Галичині, проблеми українського національно-визвольного руху, поява в польській пресі статей, які закликали суспільство до боротьби з українством, викликало велику кількість публікацій українських авторів. Статті та виступи М. Грушевського, І. Франка, С. Петлюри, Л. Цегельського, Є. Левицького, Є. Олесницького, В. Правобережця, М. Лозинського, Д. Донцова, В. Дорошенка, що друкувалися в українській пресі, мали не тільки інформативний, а й науковий характер. Намагаючись ознайомити читачів із перебігом подій у Галичині, висвітлюючи те чи інше питання, вони зверталися до їх історії, з'ясовували причини, окреслювали наслідки.

Звертаючись до національного питання та аналізуючи польсько-українські відносини в Галичині, в українській пресі Наддніпрянської України наголошувалося на згуртованості всієї польської нації у боротьбі проти українського народу [4, с. 34; 5]. Разом із тим критикувалася австрійська політика, яка підтримувала міжнаціональні суперечки, аргументувалося це недосконалістю виборчої системи, що усталювала нерівноправність націй і прошарків населення та давала перевагу багатоземельним і релігійним групам [6, с.177]. При цьому відзначалося, що незважаючи на таке становище, український народ в Галичині мав певні засади для легальної культурної та політичної діяльності, національного розвитку, виробив звичку до організації та парламентаризму. А довготривала боротьба за національні права сприяла здобуттю досвіду у цих питаннях [7, с. 15, 19].

Роз'яснюючи проблеми міжнаціональних відносин в Австро-Угорщині, українська преса Наддніпрянщини називала головну причину національних суперечок – невідповідність поділу держави на так звані історичні краї розміщенню населення за національностями [8, с. 156]. За матеріалами української преси австрійський уряд вперше за час існування конституційного ладу, з кінця 1908 р., коли гостро постало чесько-німецьке питання, нарешті визнав єдиний вихід щодо вирішення цієї проблеми – поділ «сфер володіння народів-суперників» [9, с. 169]. Це означало утворення національних територій у межах держави зі своїми законодавчими та виконавчими органами. Але для здійснення цього заходу необхідно було докорінно змінювати державно-правову систему. Австрійський уряд не поспішав цього робити, оскільки йому не вигідно було втрачати прихильність парламентської більшості, що складалася на той час із впливових німецьких, чеських і польських політичних сил. Українська преса писала, що в досліджуваний період у рамках міжетнічних стосунків відбувалася планомірна польська колонізація у Східній Галичині [10, с. 25].

Українська наддніпрянська преса констатувала, що національна політика польського уряду щодо українського народу в Галичині призвела до радикальних заходів з української сторони. У цьому контексті розглядалося вбивство намісника Галичини А. Потоцького студентом Львівського університету М. Січинським. Вчинок останнього характеризувався як «політичне вбивство» [11, с. 396–397].

Аналізуючи український національний рух у Галичині на початку ХХ ст., в українській пресі стверджувалося про значне його поширення в суспільстві, [12, с. 136]; відзначалася організація та політизація національно-визвольної боротьби; акцентувалася увага на зростанні самостійної активності селян, які вимагали від своїх представників у Галицькому сеймі та австрійському парламенті якнайшвидшого вирішення українського питання, отримання політичних і національних

свобод [13, с. 43]. Порівнюючи українські національно-визвольні рухи в Російській та Австрійській імперіях, визнавалася більша його активність у Галичині [14, с. 30].

Українська наддніпрянська преса підтримувала державницькі ідеї і наголошувала на об'єднанні українських національно-визвольних рухів Австрійської та Російської імперії для спільної боротьби за національне визволення і утворення незалежної соборної Української держави [15, с. 318]. Але для здійснення цієї мети, на його думку, необхідно було змінити напрям національної політики, а саме – не перейматися вирішенням місцевих «дрібних» справ, а вирішувати загальнонаціональні питання шляхом активної, наполегливої та принципової боротьби на засадах моральності та самокритичності [16, с. 15, 17].

У контексті українського національно-визвольного руху в українській наддніпрянській пресі відводилося важливе місце діяльності українських політичних проводирів у вирішенні українського питання на рівні галицького сейму та австрійського парламенту. У пресі констатовалася непослідовність у політичній діяльності українських депутатів, критикувалася політика опортунізму, яка проводилася всупереч вимогам українського суспільства і відступала від принципового напрямку. Основна причина такої політичної тактики, за матеріалами української наддніпрянської преси, полягала в історично-сформованому типі пасивного галичанина, оскільки Галичина, порівняно з іншими українськими землями, була найспокійнішим регіоном [17, с. 334].

Проведення опортуністичної політики в українській пресі називалася політикою «дрібного опортунізму» [18, с. 337], що впливало як на польсько-українські відносини, так і на австрійсько-українські. Українська наддніпрянська преса писала про те, що як польські, так і австрійські політичні кола, усвідомлюючи здатність українських депутатів до поступу, часто вирішували питання на свою користь. Зазвичай польський уряд свідомо відкладав і затягував проведення політичної реформи, питання про відкриття окремого українського вищого закладу освіти, поділ Галичини на українську й польську частини. А українські політики задовольнялися вирішенням буденних справ (відкриття гімназії, банку тощо) [19, с. 565], відступаючи від загальнонаціональних. Отже, реально відбувалася заміна вирішення стратегічних питань на владнання поточних справ. На думку української преси, необхідним було паралельне вирішення як дрібних поточних справ, так і загальнонаціональних.

Українська преса Наддніпрянської України вказувала на хибність проведення опортуністичної політики, яка призводила до падіння народної активності, призупинення національної боротьби, втрати реального розуміння головних принципів українського національно-політичного життя, цілей і завдань боротьби українського народу [20, с. 354].

Українська наддніпрянська преса виділяла дві пріоритетні справи української політики: боротьбу за політичну реформу в Австро-Угорській імперії та за українізацію освіти. На її думку, реформування виборчої системи на демократичних засадах сприяло б визволенню українського народу Галичини від польської залежності. А впровадження національної освіти, зокрема вищої, стимулювало б в українському суспільстві розвиток національної свідомості, культури, науки. Тим більше, що за австрійським основним законом було гарантовано право усіх народів на національну освіту [21, с. 29; 22, с. 79].

Щодо питання боротьби за український університет в українській пресі Наддніпрянської України аргументовано доводилося, що з початку заснування Львівський університет був призначений «обслуговувати культурні інтереси українського народу» [23, с. 23]. Тому українські студенти і все суспільство мали повне право вимагати від університетської та крайової адміністрації викладання дисциплін рідною мовою, відкриття нових кафедр з українською мовою викладання, призначення на посади українських науковців, а пізніше й українського університету в Галичині.

Отже, намагаючись об'єктивно оцінювати прояви українського національно-визвольного руху в Галичині, українська наддніпрянська преса, в першу чергу, виходила з національних позицій. Необхідно було показати дійсне становище українського суспільства в Галичині та необхідність боротьби за свої права. По-друге, вона показувала як позитивні, так і негативні сторони українського національно-визвольного руху. Зокрема, відзначала, що відбувалося захоплення політичною боротьбою, а в жертву приносилися культурні інтереси [24, с. 99]. Також для статей, які містилися в українській наддніпрянській пресі, був притаманний певний суб'єктивізм. Наприклад, якщо в одних статтях спостерігалася суворо критика політичної діяльності українських депутатів і в оцінці загальних наслідків політичної боротьби акцентувалася увага більше на негативних сторонах, то в інших, навпаки, – іноді спостерігалася дуже емоційне ставлення до позитивних результатів.

Слід звернути увагу на те, що в українській пресі знайшли місце ліберальні погляди російських, польських, чеських дослідників на міжетнічні взаємини. Вони розглядали польсько-українські відносини не з шовіністичних позицій, а прихильно ставилися до українського народу [25–29].

Аналіз української преси свідчить про те, що публікації, які містилися на її шпальтах, вирізнялися певним суб'єктивізмом та упередженим емоційним оцінюванням подій. Звичайно,

українська преса Наддніпрянської України не досягла цілісного концептуального осмислення досліджуваного нами питання, але внесла вагомий вклад і у вітчизняну історичну науку. Вона збагатила її великим статистичним і фактичним матеріалом, окреслила основні напрямки українського національно-визвольного руху в Галичині, простежила у хронологічній послідовності різні аспекти цього руху, намагалася визначити причини боротьби українського населення Галичини за своє національне визволення. На шпальтах української наддніпрянської преси з'явилися такі терміни, як «українське питання», «польсько-український антагонізм», що використовуються в сучасній історичній науці.

Список використаних джерел

1. 22 (4 Лютого) Січня // Сніп. – 1912. – № 4. – С. 1.
2. Цегельський Л. З австрійської України / Л. Цегельський // Літературно-науковий вісник. – 1910. – Т. 51, кн. 7. – С. 172–179.
3. Лозинський М. Клерикалізм і вільнодумство / М. Лозинський // Літературно-науковий вісник. – 1910. – Т. 49, кн. 2. – С. 306–323.
4. Петлюра С. Помста. З приводу суду над Січинським / С.В. Петлюра / Народе український: вибрані статті, листи, документи. – Харків: Лівий берег, 1992. – С. 32–36.
5. Франко І. Русько-польська згода і українсько-польське братання / І. Франко // Літературно-науковий вісник. – 1906. – Т. 33, кн. 1. – С. 152–166.
6. Франко І. Австрійський кризис / І. Франко // Український вестник. – 1906. – № 4. – С. 175–178.
7. Франко І. Відвертий лист до гал. Української молоді / І. Франко // Літературно-науковий вісник. – 1905. – Т. 30, кн. 4. – С. 11–19.
8. Левицький Є. Чесько-німецький спір / Є. Левицький // Літературно-науковий вісник. – 1909. – Т. 46, кн. 4–6. – С. 155–169.
9. Левицький Є. Чесько-німецький спір / Є. Левицький // Літературно-науковий вісник. – 1909. – Т. 46, кн. 4–6. – С. 155–169.
10. Правобережець В. Політика польських керівних сфер по отношению к Украине / В. Правобережець // Украинская жизнь. – 1912. – № 12. – С. 15–36.
11. Лозинський М. З австрійської України. Убивство галицького намісника / М. Лозинський // Літературно-науковий вісник. – 1908. – Т. 42, кн. 5. – С. 396–404.
12. Грушевський М. На українські теми. «Кінець рутенства!» / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – 1907. – Т. 40, кн. 11. – С. 135–147.
13. Грушевський М. На українські теми. З новорічних думок / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – 1910. – Т. 49, кн. 1. – С. 43–56.
14. Грушевський М. За слова і букви / М. Грушевський / Про українську мову і українську школу. – К., 1991. – С. 30–33.
15. Грушевський М. На українські теми. Крячуть ворони / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – 1907. – Т. 37. – Кн. 1–3. – С. 318–329.
16. Франко І. Відвертий лист до гал. Української молоді / І. Франко // Літературно-науковий вісник. – 1905. – Т. 30, кн. 4. – С. 11–19.
17. Грушевський М. На українські теми. «Малі діла» / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – 1909. – Т. 48, кн. 11. – С. 333–341.
18. Грушевський М. На українські теми. «Малі діла» / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – 1909. – Т. 48, кн. 11. – С. 333–341.
19. Грушевський М. Справа українських кафедр і наші наукові потреби / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – 1907. – Т. 37, кн. 1–3. – С. 42–57, 213–220.
20. Грушевський М. На українські теми. Два роки галицької політики / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – 1909. – Т. 47. – Кн. 8. – С. 340–355.
21. Грушевський М. За український університет / М. Грушевський / Про українську мову і українську школу. – К., 1991. – С. 27–29.
22. Донцов Д. Начало конца / Д. Донцов // Украинская жизнь. – 1913. – № 5. – С. 75–85.
23. Олесницький Е. Борьба за украинский университет / Е. Олесницький // Украинская жизнь. – 1912. – № 7–8. – С. 20–37.
24. Дорошенко В. Український науковий рух в 1913 році / В. Дорошенко // Україна. – 1914. – кн. 1. – С. 99–111.
25. Бочковский И. Проф. Т.Г. Масарик об украинском вопросе / И. Бочковский // Украинская жизнь. – 1913. – № 4. – С. 42–53.
26. Василевский (Плохоцкий) Л. Спорные вопросы в области польско-украинских отношений / Л. Василевский (Плохоцкий) // Украинская жизнь. – 1912. – № 10. – С. 39–51.
27. Дорошенко В. До характеристики польської суспільності в Галичині. (З приводу писань д. Л. Кульчицького) / В. Дорошенко // Літературно-науковий вісник. – 1912. – Т. 60. – Кн. 10–12. – С. 534–552.
28. Корш Ф. Е. Об украинском национальном возрождении / Ф. Е. Корш // Украинская жизнь. – 1913. – № 1. – С. 14–24.
29. Корш Ф. Украинцы и Австрия / Ф. Корш // Украинская жизнь. – 1913. – № 2. – С. 5–9.

Наталья Олешко

УКРАИНСКАЯ НАДДНЕПРЯНСКАЯ ПРЕССА (1905–1914 ГГ.) КАК ИСТОЧНИКОВАЯ БАЗА ПО ИССЛЕДОВАНИЮ УКРАИНСКОГО НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ В ГАЛИЦИИ ВНАЧАЛЕ XX В.

Рассмотрено украинскую прессу Надднепрянской Украины как одного из приоритетных источников исследования украинского национально-освободительного движения в Галичине в начале XX в. Определены основные функции прессы, ее роль в фиксации, анализе, пропаганде и определении актуальных вопросов и проблем украинского национального движения в Галиции. Определены наиболее содержательные прессовые издания, которые освещали решение национального вопроса.

Ключевые слова: украинская надднепрянская пресса, украинское национально-освободительное движение, Надднепрянская Украина, Галиция, национальный вопрос.

Natalia Oleshko

NADDNIPRYANSK UKRAINIAN-LANGUAGE PERIODICAL PRESS (1905–1914) AS A MAJOR SOURCE FOR THE RESEARCH OF THE UKRAINIAN NATIONAL LIBERATION MOVEMENT IN GALICIA IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY

The Ukrainian-language periodical press in Naddnipryansk Ukraine as one of the priority sources for the research of the Ukrainian national liberation movement in Galicia in the early twentieth century has been considered. The main functions of the periodical press and its role in the fixation, analysis, propaganda and definition of current issues and problems of the Ukrainian national movement in Galicia have been determined. The most informative periodicals covering the solving of the ethnic problem have been identified.

Key words: Naddnipryansk Ukrainian-language periodical press, Ukrainian national liberation movement, Naddnipryansk Ukraine, Galicia, ethnic problem.

УДК 004+355(477.83/.86)(051)

Наталія Вовк

ВПЛИВ ЧАСОПISУ «СТРІЛЕЦЬ» НА ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬОЇ АРМІЇ

У статті розглянуто діяльність редакційної колегії часопису «Стрілець». Подано загальну характеристику даного видання, проаналізовані основні тематичні рубрики часопису. Авторка аналізує значення часопису «Стрілець» для пропагандистсько-виховної роботи у війську. У статті наведені факти, отримані в результаті аналізу інформації з часопису, про мету визвольної війни українського народу та хід подій польсько-української війни.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, пресова служба, часопис «Стрілець», польсько-українська війна, військова преса.

Актуальність досліджуваної проблеми ґрунтується на тому, що початок новітньої історії України пов'язаний з відродженням, складною політичною та військовою боротьбою на декілька фронтів за утвердження української держави майже на всіх етнічних землях. Цей період у вітчизняній історичній науці позначений Українською національною революцією 1917–1921 рр. Від часу проголошення незалежності в 1991 р. проблематика національної революції стала предметом численних наукових досліджень у яких вказується на необхідність врахування досвіду 1917–1921 рр., а особливо в частині військового будівництва. Сучасна збройна агресія та інформаційна війна проти України демонструє, що фундаментальні засади Української національної революції не засвоєно. Безпосередньо науковий інтерес пов'язаний із інформаційним забезпеченням Української Галицької армії (далі – УГА), яка формувалася як регулярна збройна сила вже під час активних бойових дій листопада 1918 – липня 1919 рр. Значною мірою від добре налагодженої роботи пресової служби залежала мобільність, боєздатність та високий патріотичний дух УГА в польсько-українській війні.

Виникнення молодого західноукраїнської республіки спричинили суттєві зміни в тогочасній інформаційній політиці, спрямованій на забезпечення безпосередніх функціональних завдань преси – інформування споживача. Революційні переміни на західноукраїнських землях сприяли становленню української журналістики в нових державницьких умовах існування. Практично зникла традиційна для австрійської державної практики цензура. Демократизація суспільного життя сприяла поширенню свободи слова та друку. Постанова української державності вивело на суспільну арену десятки нових українських часописів, що стали відображенням глибинного зламу української суспільної свідомості за надзвичайно короткий період. Участь у формуванні нової української газетної періодики взяли політичні та громадські діячі, літератори та науковці, представники молоді та студентства, українські військовики, стаючи редакторами, авторами публікацій, дописувачами газет тощо. Все це в комплексі знайшло своє відображення в кількісних та якісних показниках української періодики [9, с. 24].

Тема дослідження не була безпосереднім об'єктом вивчення в історіографії. Окремі питання з цієї проблематики висвітлені у працях В. Бачинського [2], П. Губи [9], Я. Малика [13], І. Крупського [14], О. Богуславського [18], П. Федоришина [22], В. Футулуйчука [23].

Серед загалу часописів, які виходили на західноукраїнських теренах варто виокремити в окрему групу друкованих періодичних та неперіодичних видань військової преси УГА, що стала фактичним продовженням традицій стрілецької преси УСС.